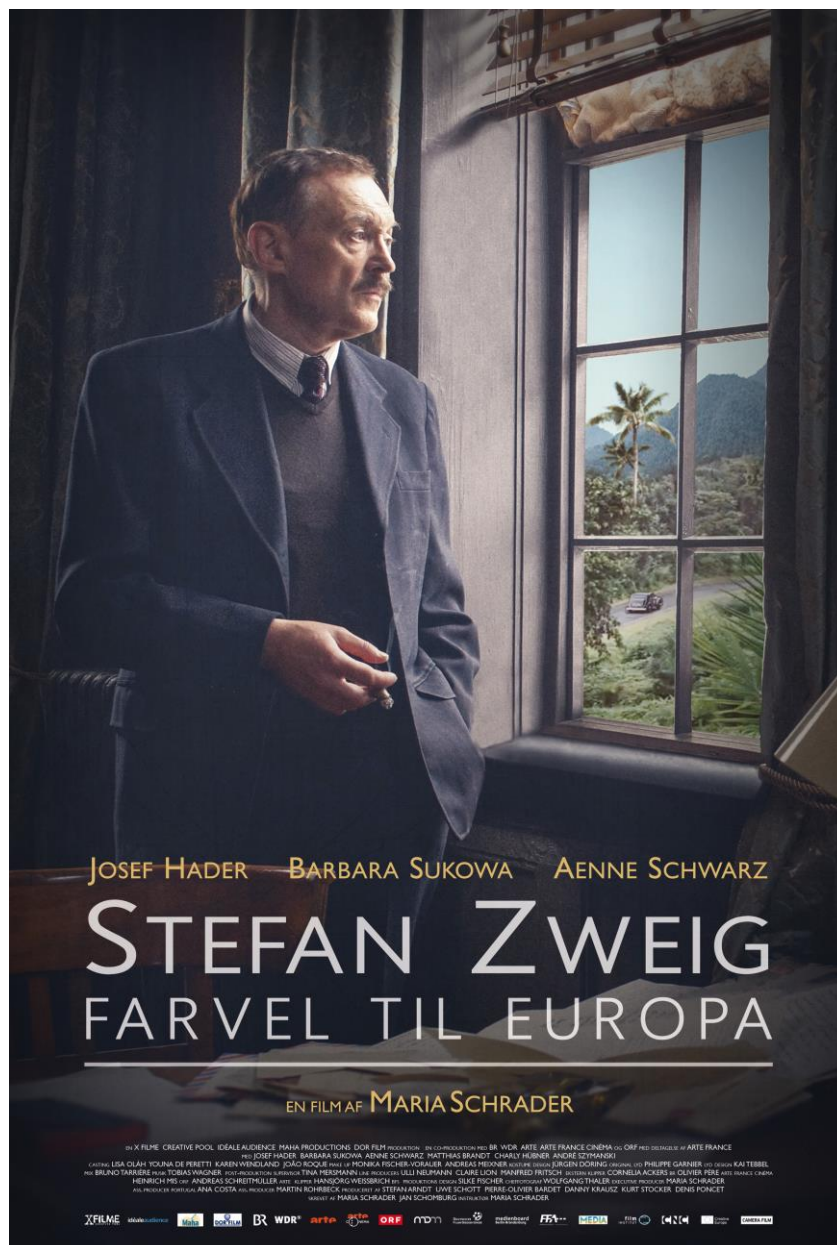

STEFAN ZWEIG: FARVEL TIL EUROPA

Af MARIA SCHRADER

Undervisningsmateriale

- Fag: Mediefag, historie og tysk
- Niveau: Gymnasiale uddannelser samt 9. og 10. klasse
- Forfatter: Katrine Sommer Boysen

Bag filmen

Den østrigske forfatter Stefan Zweig blev født ind i en jødisk familie i Wien i 1881. Som ung studerede han filosofi og litteratur. Den jødiske tro spillede ingen særlig rolle i hverken hans opvækst eller hans studier, men efter Hitlers magtovertagelse i Tyskland, der hurtigt smittede af på Østrig, måtte Zweig flygte til England i 1934. Her boede han først i London og siden i Bath, inden han rejste mod Amerika og Sydamerika, hvor han blev til sin død.

Stefan Zweig var i 1920'erne og 1930'erne enormt populær, og han var den mest læste tysktalende forfatter efter Thomas Mann. Den tyske instruktør Maria Schrader har i sin film om Stefan Zweig valgt at lægge vægt på hans sidste år, nemlig fra 1936 til sin død i 1942. 'Stefan Zweig: Farvel til Europa' er et filmisk testamente over et menneske af særlig moralsk støbning og en gribende påmindelse om, hvor vigtigt det er at bevare sin menneskelighed i en verden, der ikke synes at rumme nogen. Og så er det en historisk beretning, der trækker flere tråde til nutiden.

- Find informationer om Stefan Zweig og hans liv forud for 1936, hvor Maria Schraders film om ham begynder. Hvad er eksempelvis hans mest prominente udgivelser?
- Læs om hvordan Hitlers regime spredte sig i Europa, og hvordan det tvang mange jøder på flugt.
- Find andre eksempler på jøder tvunget i eksil og sammenlign deres situation med Stefan Zweigs.

Synopsis

Maria Schrader bruger tre tids- og stedfæstede hovedkapitler samt en prolog og en epilog på at fortælle historien om den verdensberømte østrigske forfatter Stefan Zweig og hans sidste leveår, hvor han var tvunget i eksil grundet det tyske naziregimes hetz mod jøder.

Prologen i 'Stefan Zweig: Farvel til Europa' (originaltitel: 'Vor der Morgenrote – Stefan Zweig in Amerika') begynder i Rio de Janeiro i august, 1936. Stefan Zweig er æresgæst til en fornem middag i den legendariske Jockey Club arrangeret af den brasilianske udenrigsminister Macedo Soares, og

gæsternes beundring for den ydmyge forfatter vil ingen ende tage. I sin tak til de fremmødte, filosoferer Zweig over det brasilianske folks tilsyneladende ukomplicerede evne til, at få alle landets mange forskellige racer til at leve sammen uden konflikter. Han spørger retorisk, hvornår man mon kan forvente samme grad af fredelig sameksistens i resten af verden? Brasilien er et fremtidens land, konkluderer han. Tættere kommer han ikke på en direkte fordømmelse af Hitlers Tyskland. Det er en principsag for Zweig, der på trods af at være forfulgt nægter at bruge sin (trods alt) privilegerede position til at udtale sig om sit hjemland, når han ikke selv for alvor har noget på spil.

Dette synspunkt udfordres gevaldigt, da han måneden efter er med på PENs internationale forfatterkongres i Buenos Aires. Her er store tænkere og prominente forfattere fra hele verden samlet for at hylde litteraturens åndelige potentiale. Da Zweig i mødet med en håndfuld nysgerrige journalister atter nægter at bruge sin taletid på at fordømme Hitler, bliver han igen og igen konfronteret med sit synspunkt. Men Zweig bøjer sig ikke. Han vil ikke, som han formulerer det, erstatte ”ord med slagord”.

Det er der til gengæld andre på kongressen, der vil. En anden forfatter, Emil Ludwig, går på talerstolen og visker grænsen mellem litteratur og politik ud. Han siger det, de fleste andre tænker, og da Zweigs navn bliver remset op sammen med, blandt andre Thomas Manns og Walter Benjamins, rejser han sig synligt rørt.

I filmens tredje nedslag i januar 1941 er Zweig og hans unge hustru Lotte rejst til brasilianske Bahia for at lave research til hans store bog om Brasilien. Lotte, der er hans anden hustru, betages som sin mand af det frodige land og de venlige mennesker. Selvom sveden hagler af de to nordboere lader de sig begejstret føre rundt i sukkerrørsmarkerne. Efter turen i marken eskorterer en chauffør dem videre til en reception hos en lokal borgmester. Selve receptionen bliver en kluntet affære, ikke mindst fordi borgmesteren Bernardo dos Santos skammer sig over de provinsielle omgivelser. Zweig forsikrer, at alt er meget tilfredsstillende, og det pudsige optrin kulminerer i ren absurditet og ægte følelser, da et lokalt hornorkester opfører Strauss' 'An der schönen blauen Donau'. En hilsen fra et hjemland, der ikke længere eksisterer for ham.

Fra Bahia går turen videre til et vinterkoldt New York, hvor Zweig har indlogeret sig hos sin ekskone Friderike, der har lånt sin venindes lejlighed i Greenwich Village. Byen er dækket af sne, og de tunge gardiner og varme farver indendørs står i skærende kontrast til heden i Brasilien. Også Friderike står i kontrast til den unge Lotte. Zweig var gift med Friderike i tyve år og var med til at opfostre hendes to nu voksne døtre, der også er i New York med deres respektive ægtemænd. Modsat den hengivne Lotte stiller Friderike åbenlyst krav til Zweig, der føler at han kommer til kort over for alle de europæere, der gerne vil have hans hjælp til at forlade deres hjemlande. Det er Friderike, der minder ham om, at ikke alle er så heldige som han, og hendes egen historie vidner om en langt mere farefuld flugt end hans.

Samme eftermiddag ankommer også Lotte til lejligheden sammen med Zweigs amerikanske forlægger Ben Huebsch, der tilbyder, at Zweig og Lotte kan flytte til det nærliggende New Haven, hvor Zweig vil kunne skrive sin bog færdig. Zweig takker nej, men aftaler at bogen 'Brasilien: Et fremtidens land' skal udkomme på fem sprog samtidig. Derudover vil Zweig med hjælp fra Friderike færdiggøre sin selvbiografi 'Verden af i går'.

Lotte og Zweig rejser tilbage til Brasilien, hvor de bosætter sig i Petrópolis. Bogen om Brasilien er udkommet, men er overraskende nok ikke blevet modtaget helt så godt i Brasilien, hvor Zweig anklages af både nationalister og de venstreorienterede for at gå modstanderens ærinde. På sin 60-års fødselsdag møder Zweig tilfældigt sin gamle ven Ernst Feder, der er tidligere chefredaktør på Berliner Tageblatt. Han og hustruen er også flygtet til Brasilien, og Zweig forsikrer ham om, at de vil blive glade for landet. Men som de står på altanen i Feders nye lejlighed og skuer ud over de frodige landskab, er det svært selv for Zweig at skjule sorgen over situationen i Europa.

Hans triste tilstand bliver dog kortvarigt jaget på flugt af den nuttede terrier Plucky, som Lotte og hans brasilianske forlægger har foræret ham i fødselsdagsgave. Zweig legende med hunden er det sidste, Schrader viser os af hovedpersonen i live.

I filmens epilog, der udspiller sig i Petrópolis i februar 1942, har Zweig og Lotte begået selvmord. De har taget gift og bliver fundet døde på sengen af den ulykkelige husholderske. Tro mod sine filmiske principper, ser vi ikke direkte ligene, men opfatter dem kun via spejlet i skabslågen, der efter et par minutter åbnes. I sit afskedsbrev takker Zweig Brasilien for landets imødekommende natur, men han er udmattet over de mange års vandren i eksil. Hjemløsheden tvinger ham i graven.

- Hvilken effekt har det, at filmen er inddelt i kapitler?
- Giv en personkarakteristik af Stefan Zweig og hans position. Hvordan kommer hans foragt for Hitlers regime til udtryk gennem hans ros til Brasilien?
- Hvad kendetegner henholdsvis Lotte og Friderike?
- Beskriv filmens miljøer i henholdsvis Sydamerika og New York. Hvilke forskelle – konkrete og metaforiske – er der på de respektive steder? Hvordan påvirker stederne Stefan Zweig?
- Undersøg hvad forfatterforeningen PEN historisk set har stået for.
- Filmen har på dansk 'Farvel til Europa' som undertitel. I den tyske originaltitel optræder ordet Europa slet ikke. Vi befinder os faktisk aldrig i Europa i en film, der ellers i den grad handler om netop dette. Hvorfor virker fraværet så stærkt i denne film?
- Tal sammen om Stefan Zweigs beslutning om at tage sit eget liv og diskuter indholdet af hans afskedsbrev på næste side:

“Declaracao.

*Before leaving life on my own behalf and clearheaded,
I feel the need to complete a final task:
send profound thanks to Brazil, this wonderful
country which gave such a friendly and hospitable
rest to me and my work. Day after day I learned to
love it more and nowhere else would I have
preferred to build a new life now that the world of
my language has disappeared for me and that my
spiritual land, Europe, is destroying itself.
But at the age of sixty, one should have unique
strengths to start one's life over again. And mine are
exhausted by the long years of wandering. So I
think it is better to end on time, and head up high, an
existence in which intellectual work has always
been the purest joy and personal freedom the
highest good of this world.
I greet all my friends. May they still see the dawn
after the long night! I am too impatient, I go before
them.*

*Petropolis, 22 February, 1942.
Stefan Zweig”*

Genre – en anderledes *biopic*?

Biografiske film, eller *biopics* som de kaldes på engelsk, er en yndet filmisk genre. Filmformatet er da også oplagt til at fortælle dramatiske historier om spændende menneskers liv. 'Stefan Zweig: Farvel til Europa' er utvivlsomt en biografisk film, men modsat mange andre af slagsen, så sætter Maria Schrader os ikke ind i Stefan Zweigs tankestrøm og følelsesliv. Vi kommer heller ikke tæt på hans litteratur, selvom han skriver tre af sine hovedværker: 'Brasilien: Et fremtidens land' (1941), den selvbiografiske 'Verden af i går' (udgivet posthumt i 1942) og 'Skaknovelle' (1942) i de år, hvor filmen udspiller sig.

- Hvilken betydning og effekt har det, at filmen er lavet på den måde?
- Kan I komme i tanker om andre biografiske film, hvor vi kommer tættere på hovedpersonens følelsesliv?

Hjemløshed

Det er gennemgående i hele filmen, at Stefan Zweig nægter at fordømme Hitlers naziregime, hvor meget det end byder ham imod.

- Diskuter hans moralske imperativ om ikke at tale nedsættende om sit hjemland. Kan I forstå hans position?
- Hvilken betydning tilskriver filmen det at have et hjemland?
- Stefan Zweig siger til journalisterne, at han ikke vil erstatte ord med slagord. Diskuter dette udsagn og sæt det i relation til nazisternes retorik, som jo i den grad var præget af netop slagord.

Filmanalytiske nedslag

Når man analyserer film, er man nødt til at kigge på hele filmsproget for at kunne lave en fuld analyse af værket. Det omfatter blandt andet kameraarbejde, klipning, lyddesign etc. Nedenfor listes et par bud

på, hvor det kunne være interessant at analysere netop disse aspekter af filmen. Vurder det filmsproglige i relation til filmens fortælling – og find gerne selv flere eksempler!

- Filmen indledes med en langsom opadgående kamerabevægelse, hvor vi ser en enorm blomsterdekoration på bordet til middagen i Rio de Janeiro. I begyndelsen af indstillingen er det ikke tydeligt, hvad det er for nogle blomster, men som perspektivet foldes ud, står det klart. Egentlig minder det lidt om en kiste, og på den måde bliver filmens begyndelse også en varsel om dens slutning.
- Maria Schrader benytter sig i 'Stefan Zweig: Farvel til Europa' ofte af det, man kalder *off screen space*, altså det rum der befinder sig uden for kameraets linse. Det gælder eksempelvis i scenen med den brændende sukkerrørsmark i Bahia – en metafor for Europa der står i flammer – hvilket kun kommer til syne for tilskueren i spejlingen af den bilrude, som Stefan Zweig og Lotte sidder bag. Det er også per distance, at vi erfarer, at de har taget deres eget liv – igen ser vi det gennem en spejling. Hvilken effekt har dette greb fra instruktørens side?
- Schrader bruger også lyden til at binde handlingen sammen. Et eksempel fra filmens begyndelse, er da klapsalverne til middagen i Rio de Janeiro elegant bliver til lyden af trampende hesteklove på galopbanen i Buenos Aires. Hvilken betydning har det, at lyden danner bro mellem de to situationer?